

IZLAZAK IZ LEPUŠIĆEVE?^{*} HRVATSKA KOMPARATIVNA POLITIKA I POLITIČKA ZNANOST ČETVRT STOLJEĆA OD POČETKA POLITIČKE TRANZICIJE

Mirjana Kasapović

*Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Pregledni članak

Primljeno: svibanj 2013.

Sažetak Autorica se bavi stanjem komparativne politike, a posljedično i političke znanosti uopće, u Hrvatskoj četvrt stoljeća nakon početka političke transformacije. Glavne uzroke njihova nezavidna statusa u međunarodnoj politološkoj zajednici vidi u selekcijskoj pristranosti u komparativnim istraživanjima i podrazvijenosti discipline. U prvom dijelu teksta općenito razmatra problem selekcijske pristranosti kao jedne od najčešćih i najpogubnijih grešaka u komparativnim istraživanjima. Prirodna pristranost očituje se u odabiru samo poznatih i dostupnih slučajeva, a neprirodna u "odabiru koji se provodi na ovisnoj varijabli", to jest u izboru samo onih slučajeva koji potvrđuju polazne hipoteze i isključivanju onih koji ih dovode u pitanje ili ih opovrgavaju. U drugom dijelu autorica ilustrira selekcijsku pristranost u transformacijskim istraživanjima i regionalnoj komparatistici na primjeru Hrvatske. Uzroke prirodne pristranosti vidi u tome što strani komparatisti ne poznaju jezik, povijest i politiku zemlje. Ona je umnogome posljedica *large-nation biasa*, to jest usredotočenosti istraživača na velike i moćne zemlje, i historiografskog *biasa*, to jest njihova oslanjanja na selektivne historiografske izvore podataka. Neprirodna pristranost izraz je metodoloških problema u dizajniranju komparativnih istraživanja, najčešće neopravdanog precjenjivanja jednih, a podcjenjivanja drugih varijabli, što znatno utječe na rezultate istraživanja. Naposljetku se osvrće na uzroke podrazvijenosti komparativne politike u Hrvatskoj.

Ključne riječi komparativna politika, hrvatska politika, selekcijska pristranost, Hrvatska

^{*} Lepušićeva je ime zagrebačke ulice u kojoj je od osnutka do danas smješten Fakultet političkih znanosti. Desetljećima je to bila zapuštena slijepa ulica onkraj stare uljare, ali je prije nekoliko godina "probijena" u sklopu velike rekonstrukcije dijela Medveščaka u moderni *down town*, pa se sada iz nje može i doslovce izići na više strana.

UVOD

U jesen 2014. navršit će se četvrt stoljeća od rušenja Berlinskog zida koje je označilo simboličan kraj europskog komunizma. Gotovo je jednako toliko vremena proteklo od održavanja prvih slobodnih izbora i donošenja novih ili revizije starih ustava u postkomunističkim zemljama Srednje, Jugoistočne i Istočne Europe kojima je normativno uspostavljen novi politički i društveni poredak. Nakon zamašnih, što nasilnih što mirnih, promjena na politički zemljovid Europe upisalo se 16 novih država. Nema razdoblja u europskoj povijesti 20. stoljeća koje je toliko uzdrmalo zatečeni državni poredak kao propast komunizma. Hrvatska je na dramatičan način sudjelovala u svim tim zbivanjima. U posljednjem desetljeću 20. stoljeća u njoj i njezinu okruženju zgusnulo se toliko povijesti da je nije bilo moguće intelektualno i emocionalno apsorbiti do danas. I ovdje vrijedi stari diktum da se povijest lakše stvarala nego što se o njoj pisalo. Nakon gotovo četvrt stoljeća vrijeme je da zastanemo i vidimo kamo smo se tada uputili i dokle smo došli? Kakvi su bili putovi političke i društvene transformacije? Kako sami gledamo na te putove, a kako ih vide drugi?

Kako sami gledamo na te putove? Naše su slike prijedanih putova nepotpuni, nedorađeni i okrznuti mozaici kojima nedostaje mnogo kamenčića da bi bili skladna cjelina. Mi, politolozi, u proteklih dvadesetak godina nismo uspjeli izraditi nijednu cjelovitu studiju o hrvatskoj politici. Napisali smo više relevantnih studija o izborima, političkim strankama, parlamentima, vladama, sustavima vlasti, socijalnom kapitalu, političkoj kulturi, pokooj javnoj politici, političkom okruženju, ali nismo načini-

li cjelovitu studiju o konstituciji i razvoju suvremene hrvatske politike.¹ Nisu ni drugi – sociolozi, ekonomisti, pravnici, kulturolozi – obavili svoj dio posla, ali to nam ne može biti ni izlika ni utjeha.

Kako drugi gledaju na naše putove? Ostavi li se po strani mnoštvo političkih sudova i predrasuda, ne možemo biti zadovoljni zastupljenošću i tretmanom Hrvatske u tranzicijskim studijama i regionalnoj komparatistici te, posljedično, u političkoj znanosti u svijetu uopće.² Ona je u tim propulzivnim politološkim granama bila žrtva prirodne i neprirodne selekcijske pristranosti koja nije urodila dobrim rezultatima. To nas navodi na zaključak da Hrvatsku neće primjerenost znanstveno istražiti strani kompara-

¹ U tom se pogledu hrvatska komparativna politika i politička znanost uvelike uklapaju u opće stanje discipline u zemljama Srednje i Istočne Europe (v. Schneider, Bochsler i Chiru, 2013; Eisfeld i Pal, 2010).

² Upravo je ekscesan nalaz Stephana Hensella (2010) koji je istraživao zastupljenost pojedinih zemalja i regija u člancima koji su objavljeni od 1993. do 2006. u četirima vodećim časopisima za komparativnu politiku – *World Politics*, *Comparative Political Studies*, *Communist and Post-Communist Studies* i *Journal of Communist Studies and Transition Politics* – i utvrdio da je Hrvatska jedina zemlja o kojoj u njima nije objavljen nijedan jedini članak u tome razmjerno dugom razdoblju. Hensell (2010: 162) zaključio je: “Hrvatska je ekstremna slučaj koji nije tematiziran nijedan jedini put u ukupno 487 studija slučaja”. To me ponukalo da odgovorim na taj nalaz i tekst te pokušam objasniti uzroke takva stanja (Kasapović, 2011). Članaka o Hrvatskoj bilo je, dakako, u drugim svjetskim časopisima, ali su i u njima vrlo rijetki, gotovo iznimni. Nalazi istraživanja Prpić i dr. (2011) pokazuju koliko su hrvatski politolozi rijetko objavljivali svoje radove u inozemnim publikacijama.

tisti, nego da to trebaju učiniti ovdašnji “nacionalni” komparatisti, koji se moraju pretvoriti u politološke kroatiste, kao što i politološki kroatisti mogu nacionalnu politiku istraživati i razumjeti samo u komparativnoj perspektivi.³ Da bi se taj posao valjano obavio, valja nadići niz metodoloških i teorijskih problema. O jednome od najozbiljnijih među njima, o selekcijskoj pristranosti u komparativnoj politici, pišem u nastavku teksta.

SELEKCIJSKA PRISTRANOST U KOMPARATIVNOJ POLITICI

Najčešća i posljedično najkobnija greška u komparativnim istraživanjima jest selekcijska pristranost, to jest pristranost u odabiru slučajeva koji su predmet istraživanja (Geddes, 1990, 2003; Collier i Mahoney, 1996; Lustick, 1996; Mahoney i Goertz, 2004; Jahn, 2005; Landman, 2008: 70-77). Pojavljuje se u prirodnome i neprirodnom obliku.

1. Prirodna selekcijska pristranost

Prirodna pristranost nastaje kad se biraju samo poznati i dostupni slučajevi, a to su obično one zemlje u kojima se govori jezik istraživača ili su istraživači naučili jezik zemalja koje proučavaju te dobro poznaju njihovu povijest, kulturu i politiku. Odabir je selektivan zato što je neslučajan i namjeran, premda njime istraživač ne kani hotimice utjecati na rezultate svojih istraživanja. On samo u odabiru slučajeva iskorištava prednosti koje je stekao rođenjem, obrazovanjem ili nekim drugim putem, a koje mu bitno

olakšavaju posao. Ugledni nizozemski komparatist Hans Keman (2005: 208) to naziva “oportunističnim izborom”.

Alfred Stepan (2001: 1) tvrdi da problem selekcije ima osobnu i profesionalnu dimenziju te da su profesionalni interesi često određeni osobnim životnim iskustvima i sudbinama istraživača. Uvjerljiva svjedočanstva o tome nalaze se u intelektualnim autobiografijama i biografijama 27 vodećih europskih komparatista (Daalder, 1997) i u dubinskim razgovorima s 15 vodećih američkih komparatista 20. stoljeća (Munck i Snyder, 2007). Primjerice, Juan J. Linz potvrdio je da je njegova zaokupljenost autoritarnim političkim režimima bila uvjetovana osobnim životnim iskustvima u Francovoj diktaturi: “Kao Španjolac, prirodno je da sam bio zainteresiran za prirodu Francova režima i to je vodilo k teorijskim naporima i mnogim radovima” (nav. u: Newell, 2011: 69). Na temelju toga iskustva konstruirao je autoritarni režim kao kategoriju *sui generis* koju je smjestio između demokratskih i totalitarnih režima te presudno pridonio razbijanju tradicionalne dihotomije u tipologiziranju političkih poredaka (Linz, 1964, 1973, 2000).⁴ Nakon Francove smrti zaokupila ga je demokratska tranzicija u Španjolskoj i ostalim regijama u svijetu (Linz i Stepan, 1996). Arend Lijphart ustvrdio je da je njegov interes za pluralna ili duboko podijeljena društva shvatljiv samo ako se ima na umu

³ Zanimljivu noviju raspravu o tome “jesmo li svi mi komparatisti” te kako istraživači jedne zemlje trebaju u svoja proučavanja uključiti komparativni pristup napisao je Lees (2006), a stariju Daalder (1987).

⁴ Doduše, ne cijene svi komparatisti metodološke inovacije te vrste. Tako Klaus von Beyme (2011: 29-31) tipološke trihotomije ironično interpretira kao izraz teološkog naslijeđa u političkoj znanosti, to jest teološke doktrine o Svetom Trojstvu – Ocu, Sinu i Duhu Svetom – te ustraje na ortodoksoj tipološkoj dihotomiji.

njegova “nizozemska pozadina”, dakle podrijetlo i iskustvo odrastanja u nizozemskoj društvenoj sredini. Na podlozi proučavanja pluralnog društva u Nizozemskoj razvio je teoriju konsocijacijske demokracije koja je poslužila kao jedno od ishodišta u oblikovanju obrazaca većinske i konsenzusne demokracije kao najutjecajnije tipologije demokracija u 20. stoljeću (Lijphart, 1968, 1977, 1984, 1999). Uz to, Lijphartova studija *The Politics of Accomodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands* (1968) u metodološkom smislu slovi kao ogleđan primjer konceptualne studije slučaja u komparativnoj politici. Kurt Steiner (1972) napisao je studiju o Austriji na temelju osobnih iskustava jer je prije emigracije u Sjedinjene Države živio u Beču, gdje je oblikovao prve dojmove o austrijskome društvenom i političkom životu. Ona nije postala samo jedna od oglednih *single-country study* u komparativnoj politici, nego i jedno od temeljnih djela za razumijevanje konkordancijske demokracije u Austriji koje je pridonijelo i razvoju teorija demokracije uopće. Phillippe C. Schmitter upoznao se u svojoj prvoj domovini Švicarskoj s važnom ulogom interesnih skupina u političkom životu te zemlje, što ga je potaknulo da se bavi korporativizmom i postane jedan od najutjecajnijih teoretičara korporativističke politike i sustava (Schmitter, 1974, 1989; Schmitter i Lehmbruch, 1979; Lehmbruch i Schmitter, 1982). I Jürg Steiner (1974, 1970¹) iskoristio je iskustvo stečeno u svojoj domovini Švicarskoj da napiše klasičnu studiju *Amicable Agreement versus Majority Rule* o konkordancijskoj demokraciji kao uspješnu načinu rješavanja sukoba u toj zemlji. Argentinsko podrijetlo, znaenje španjolskog jezika, hispanoameričke povijesti i kulture odredili su intere-

se Guillerma O'Donnella za autoritarne režime, a potom i za demokratsku tranziciju u Latinskoj Americi (O'Donnell, 1973; O'Donnell, Schmitter i Whitehead, 1986). Bavljenje Giovannija Sartorija (1966, 1990) političkim strankama i stranačkim sustavima, napose polariziranim pluralizmom i protusustavskim strankama, uvjetovano je osobnim iskustvima u njegovoj domovini Italiji. Njegove studije institucionalnog dizajna (1994, 1994a, 2003) prožete su neprestanim i strasnim traganjem za rješanjem institucionalnih problema talijanske demokracije, kao što je bavljenje teorijama demokracije izvorno potaknuto iskustvima s talijanskim fašizmom (1987, 2001). Talijansko podrijetlo bitno je odredilo i istraživačke interese Josepha LaPalombara. “Bio sam lokalac”, kaže LaPalombara, “i kada sam odlučio da bi bilo zanimljivo naučiti nešto o političkim sustavima izvan Amerike, činilo mi se najlogičnijom stvari na svijetu izabrati Italiju” (nav. u: Feldman, 2007: 76). Tako je nastala znanstvena uspješnica *Democracy, Italian Style* (1989), koja je nezaobilazna za razumijevanje talijanske politike i danas, a njezin su zgodan naslov kopirali mnogi istraživači talijanske i drugih demokracija.

Pokazalo se, ukratko, da između osobnih životnih iskustava autora i izbora predmeta njihova istraživanja “postoji jasna i eksplicitna veza” (Munck i Snyder, 2007: 4). Katkad je osobno iskustvo bilo dramatično i poklopilo se s proživljavanjem ratova, diktatura, velikih ekonomskih kriza i dubokih društvenih trauma. Katkad nije bilo tako dramatično, pa je odabir predmeta istraživanja proizlazio iz iskustava autora u vojnoj i državnoj službi, političkim strankama i sindikatima, te iz studijskih ili čak turističkih putovanja u druge zemlje. Schmitter je na-

pisao svoju standardnu studiju o Brazilu nakon studijskog boravka u toj zemlji koji je pridonio njegovu razumijevanju prirode latinskoameričkih autoritarnih režima i kasnijih procesa njihove demokratske transformacije (O'Donnell i Schmitter, 1986). Robert A. Putnam napisao je djelo o građanskim tradicijama u Italiji zahvaljujući studijskom boravku u toj zemlji. Na tome je izgradio teoriju socijalnog kapitala kao jednu od najvažnijih kategorija u proučavanju suvremene politike (Putnam, 1993, 1995, 2000, 2003), a svoju studiju *Making Democracy Work* učinio velikom konceptualnom studijom slučaja. Larry Diamond je 1974. počeo svoje šestomjesečno putovanje zemljama koje su mu se u tom trenutku činile politički zanimljivima u Portugalu, gdje se samo nekoliko mjeseci prije zbilja "revolucija karanfila" koja je označila početak trećeg vala demokratizacije u svijetu. Mjesec dana proveden u revolucionarnom Portugalu smatra izvorom svoje trajne želje da shvati i objasni "duh demokracije": "Ondje sam prvi put vidio živu političku borbu za demokraciju" (Diamond, 2008: 4). Onda je napisao i uredio više standardnih komparativnih studija o demokratizaciji i demokraciji u svijetu (Diamond, 1999, 2008; Diamond, Linz i Lipset, 1989, 1990). Put je nastavio u Izrael, zemlju zahvaćenu dubokim političkim previranjima i inkubiranim traumama izazvanima Jomkipurskim ratom 1973, što je probudilo njegov interes za specifične probleme izraelske demokracije (Sprinzak i Diamond, 1993). Kurt Sontheimer i njegovi suradnici (1968) napisali su knjigu o Izraelu zahvaljujući kratkome jednomjesečnom studijskom boravku u toj zemlji 1965, koje nije bilo dostatno da se zemlja dubinski upozna, ali je bilo dovoljno da potakne interes za nju. Ne

treba posebno podsjećati na najslavnije studijsko putovanje u povijesti komparativne politike i političke znanosti uopće – devetomjesečni boravak Alexisa de Tocquevillea u Sjedinjenim Državama, nakon kojega je nastalo klasično djelo *O demokraciji u Americi* (1995, 1835¹, 1840¹), koje mnogi smatraju istinskim začetkom moderne komparativne politike.⁵ Putovanje u Ameriku nije odredilo teorijski interes i komparativni pristup istraživanju politike samo Alexisa de Tocquevillea nego i, primjerice, Maxa Webera i Theodora W. Adorna (Offe, 2004). Nije, dakako, potrebno posebno objašnjavati zašto ta vrsta putovanja nema ništa zajedničko s onime što se danas posprdno naziva "safari research" i "airport comparativism" (Berg-Schlosser, 2009: 442).

Osim pojedinačnih mnogo je i primjera kolektivne pristranosti u odabiru predmeta istraživanja. Nedvojbeno je najdojmljiviji slučaj skupine društvenih i humanističkih znanstvenika, mahom židovskog podrijetla, koji su tridesetih godina 20. stoljeća emigrirali iz nacističke Njemačke, Austrije i drugih europskih zemalja u Sjedinjene Države. Među njima su bili Hannah Arendt, Pe-

⁵ Ključnu ulogu Tocquevillea u razvoju suvremene komparativne politike osobito ističu američki komparatisti. U najutjecajnijem udžbeniku u povijesti komparativne politike, koji su napisali Almond i suradnici (2004, osmo izd.), tvrdi se da je Tocqueville imao ključnu ulogu u metodološkom utemeljenju modernih komparativnih istraživanja. Među američkim komparatistima uobičajen je nacionalni *bias* u vrednovanju znanstvenog doprinosa pojedinih autora. Ni Almond i suradnici ne kriju da je tako visoko mjesto u povijesti discipline Tocqueville zaslužio kao "veliki francuski interpretator američke politike" (2004: 31).

ter Berger, Franz Borkenau, Karl W. Deutsch, Ernst Fraenkel, Hermann Heller, Ferdinand A. Hermens, Otto Kirchheimer, Paul Lazarsfeld, Gerhard Leibholz, Karl Loewenstein, Hans J. Morgenthau, Franz Neumann, Sigmund Neumann, Joseph Schumpeter, Kurt Steiner, Leo Strauss i drugi. Mnogi od njih tek su se u emigraciji profesionalno profilirali kao komparatisti jer ih je sudbina predodredila za komparativne analize demokracije i diktature te političkih sustava pojedinih zemalja (Keman, 2002: 18-19; Wiarda, 2002: 4). Osobno duboko pogođeni fašizmom, oni su od proučavanja tog fenomena napravili vlastiti znanstveni žanr za koji su bili "prirodno kompetentni". Söllner (1990: 643) navodi da je od 64 istaknuta društvena znanstvenika koji su emigrirali iz Njemačke trećina napisala autorske monografije o fašizmu, a svatko je napisao makar jedan članak o njemu. Nemoguće je nabrojiti sva djela, ali treba istaknuti klasičnu studiju o totalitarizmu Hanne Arendt (1951) te studije o institucionalnim, političkim, kulturnim i socijalnim uzrocima sloma Vajmarske Republike i uspostave nacističke diktature Hermensa, Loewensteina (1969), Kirchheimera (1981), Neumanna (1992) i dr. Europski politički emigranti iz tridesetih i četrdesetih godina nisu samo snažno potaknuli razvoj komparativne politike u Sjedinjenim Državama, nego su ga obilježili i vlastitim teorijskim nasljeđem koje su donijeli u novu zemlju, a koje je nerijetko nailazilo na posve drukčiji interpretativni kontekst. Wiarda (2002: 4) navodi primjer Karla Loewensteina, Weberova učenika, koji se u rodnoj Njemačkoj stalno suočavao s prigovorima da je njegov pristup politici "previše sociološki", dok se u Sjedinjenim Državama sučelio s primjedbama da politički pristupa "previ-

še legalistički". Europski teoretičari prava i države znatno su utjecali na oblikovanje normativnog pristupa političkim institucijama, političkim sustavima i politici uopće, koji je prevladavao u komparativnoj politici prve polovice 20. stoljeća.⁶

Primjeri nisu slučajno odabrani. Oni svjedoče o tome da su najveći svjetski komparatisti nerijetko počinjali svoj znanstveni rad kao istraživači politike svojih zemalja te potom stečeno znanje upotrebljavali i provjeravali u komparativnim istraživanjima više slučajeva, popočavali ga i pretvarali u teorije. Vjerujem da to može biti poučno i za hrvatske komparatiste i politologe općenito. S obzirom na dramatična iskustva koja smo proživjeli u proteklih četvrt stoljeća, i kao pojedinci i kao "znanstveni naraštaji" imamo dobre razloge biti "pristrani" u odabiru nacionalne politike kao predmeta vlastitih znanstvenih istraživanja.

2. Neprirodna selekcijska pristranost

Neprirodna selekcijska pristranost ozbiljniji je problem kojemu se posvećuje više pozornosti i koji izaziva dublje prijepore. Collier i Mahoney (1996: 59) definiraju je kao fenomen koji nastaje "kada oblik procesa selekcije u nekom dizajnu studije ili u stvarnom svijetu istraživanih pojava rezultira zaključcima koje obilježava sustavna greška". Nastaje tako što istraživači biraju slučajeve, odnosno eksplanatorne varijable koje sustavno iskrivljuju uzročne zaključke.

⁶ Dok su Nijemci nakon rata zbrajali štete nastale masovnom emigracijom znanstvenika, Amerikanci su računali koristi što su ih dobili njome. LaPalombara ironično konstatira da je "najveći poklon američkoj politici znanosti došao od Adolfa Hitlera" (nav. u: Feldman, 2007: 75).

Jednostavno rečeno, istraživači biraju samo one slučajeve koji potvrđuju njihove teorije, a hotimice isključuju slučajeve koji ih dovode u pitanje ili ih opovrgavaju. Seleksijska pristranost ne pogađa toliko istraživanja s mnogo slučajeva u kojima se primjenjuju statističke tehnike koje umanjuju ili otklanjaju problem selektivnog odabira. No može biti pogubna za istraživanja s malo slučajeva ili za studiju jednog slučaja jer se u njima često odabiru zemlje koje daju ishod koji komparatist želi objasniti. "Odabir koji se provodi na ovisnoj varijabli", dakle varijabli koju treba objasniti, može uzrokovati precjenjivanje učinaka koji ne postoje ili su mnogo slabiji nego što se tvrdi te, obratno, podcjenjivanja učinaka koji postoje i jači su nego što se pretpostavlja. Stoga se može pokazati da je "neki skup eksplanacijskih varijabli važniji za tumačenje ishoda, ili se može zanemariti važnost drugih eksplanacijskih varijabli" (Landman, 2008: 71). Ilustrirat ću taj problem na dva primjera.

U velikoj raspravi o institucionalnom dizajnu devedesetih godina nastojalo se utvrditi koji sustav vlasti više pridonosi konsolidaciji novih demokracija. U raspravi je sudjelovalo mnogo autora,⁷ ali su je najviše obilježila oštra sučeljavanja Juana J. Linza (1990a, 1990b, 1994) i Donalda L. Horowitza (1990, 1991, 1993, 2000) o prednostima i nedostacima parlamentarnih i predsjedničkih su-

stava. Linz i Horowitz međusobno su se optuživali da svoju teorijsku argumentaciju grade na seleksijskoj pristranosti, dakle na hotimičnom odabiru samo onih slučajeva koji potvrđuju njihove polazne postavke. Nakon što je Linz proglasio predsjedničke režime neprikladnima, pa i opasnim modelima vlasti u podijeljenim i tranzicijskim društvima – zato što se temelje na igri nultog zbroja u kojoj "pobjednik uzima sve" čak i kad ga je poduprla mala manjina birača, te zbog rigidnosti sustava koji ne uspijeva pravodobno odgovoriti na političke i društvene izazove i krize jer fiksni vremenski mandat izravno izabranog predsjednika države isključuje prijevremene izbore i smjene vlasti – Horowitz mu je prigovorio da je svoja poopćavanja izveo samo iz loših iskustava s predsjedničkim režimima u Latinskoj Americi, a da je hotimice zanemario pozitivna iskustva azijskih i afričkih država zato što se nisu uklapala u njegovu teoriju. Najvažnijim pozitivnim slučajem smatrao je redemokratizaciju Nigerije 1978. i 1979. pod predsjedničkim sustavom koji je spriječio da "bilo koja skupina koja kontrolira parlament kontrolira i zemlju" (Horowitz, 1990: 74; iscrpnije u: Horowitz, 2000: 602-613, 635-639 te 2008). Zahvaljujući posebnom postupku izbora predsjednika države – koji se zasnivao na izborima relativnom većinom, dopunjenima posebnim obrascem distribucije potpore prema kojemu je izabrani kandidat morao dobiti najmanje 25 posto glasova birača u dvije trećine etnički različitih nigerijskih saveznih država – stvoren je tip "centrističkog predsjednika" kojega podupiru brojne etničke skupine. Drugi je pozitivan primjer Šri Lanka u kojoj se predsjednik države birao sustavom alternativnoga preferencijskoga glasa. Horowitz je upozorio i

⁷ Gotovo je nemoguće nabrojiti sve koji su se devedesetih godina uključili u raspravu, pa upućujem samo na nekoliko utjecajnih autora i na njihove priloge: Lijphart (1991, 1992, 1994), Shugart i Carey (1992), Stepan i Skach (1993), Mainwaring (1993), Valenzuela (1993), Sartori (1994), Linz i Valenzuela (1996), Lijphart i Waisman (1996), Riggs, (1997), Elster, Offe i Preuss (1998).

na to da je Linz hotimice previdio brojne primjere propasti parlamentarnih demokracija, primjerice u zapadnoj Africi. Linz (1990a: 85) odgovorio je Horowitzu da prenaglašava nigerijski slučaj kao “jedinstvenu metodu predsjedničkih izbora” u federalnoj državi. Nasuprot Horowitzovu poopćavanju zasnovanu na jednom slučaju, Linz ističe da predsjednički režimi u Latinskoj Americi – uz Filipine, Južnu Koreju, Nigeriju i Šri Lanaku – čine većinu čistih predsjedničkih sustava u svijetu te su reprezentativniji uzorak za teorijska poopćavanja od jednoga ili dvaju slučajeva. Poantirao je zaključkom da je u cijeloj modernoj političkoj povijesti postojao samo jedan demokratski uspješan predsjednički sustav, onaj u Sjedinjenim Državama, što dovoljno govori o tom tipu vlasti.

Selekcijsku je pristranost Barbara Geddes pronašla i u klasičnoj studiji Thede Skocpol *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China* (1979). U toj studiji, koja se smatra oglednim primjerom primjene dizajna najrazličitijih slučajeva u komparativnim istraživanjima (*most different cases design*), autorica je istraživala uzroke društvenih revolucija u trima vrlo različitim zemljama u trima različitim povijesnim epohama. Upozorila je na to da njezine spoznaje ne čine “opću teoriju revolucija”. Uzroci revolucija mijenjaju se u skladu s povijesnim i međunarodnim okolnostima, a uzročno-posljedični obrasci revolucija nužno su povezani s promjenama u temeljnim strukturama država. Stečene spoznaje odnose se stoga na tri istraživane zemlje koje povezuje to što su imale agrarna društva u kojima su organizirani prosvjedi i pobune seljaka srušili apsolutističke države. Izvan toga konteksta uzroci revolucija mogu biti drukčiji,

pa je Skocpolova iz svoje analize eksplicitno isključila društvene revolucije u Meksiku između 1911. i tridesetih godina 20. stoljeća, kao i revolucije nakon Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji, Vijetnamu, Alžiru, Boliviji, Kubi, Alžiru, Mozambiku, Gvineji Bisau i Etiopiji – dakle, u pretežno agrarnim zemljama u kojima je revolucijama prethodio “administrativno-vojni slom prethodnih država” (Skocpol, 1979: 287). Geddesova je pak prigovorila Skocpolovoj da nije istraživala suprotne slučajeve u kojima se društvene revolucije u sličnim uvjetima nisu dogodile, i to zato što je pristrano odabrala slučajeve u skladu s vrijednošću ovisne varijable. Kako bi dokazala da je Skocpolova bila pristrana u odabiru slučajeva koji dokazuju njezinu tezu, Geddes analizira devet zemalja Latinske Amerike među kojima pronalazi slučajeve u kojima su postojali jednaki uzroci revolucije kao u Francuskoj, Rusiji i Kini, ali se ona ipak nije dogodila. Drugim riječima, u Latinskoj Americi nije utvrđen uzročno-posljedični obrazac interpretacije koji bi bio u skladu s očekivanjima Skocpolove. Nalazi stečeni analizom tih novih slučajeva stoga “bacaju sumnju na izvorni argument” Skocpolove (Geddes, 1990: 145).

SELEKCIJSKA PRISTRANOST NA PRIMJERU HRVATSKE⁸

U transformacijskim istraživanjima i regionalnoj komparatistici Istočne Europe – a te su dvije grane komparativne politike u protekla dva desetljeća bile usko povezane – ima mnogo primjera

⁸ Neki su dijelovi ovog poglavlja objavljeni u članku “Selection Bias in der Vergleichenden Politikwissenschaft: Der Fall Kroatien”, *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 2011 (5) 4: 329-343.

i prirodne i neprirodne pristranosti u odabiru istraživanih slučajeva. Prirodna pristranost obično je proizlazila iz poznavanja jezika, povijesti i politike najvećih istočnoeuropskih zemalja koje su zbog svoje političke važnosti bile glavni predmet zapadnih *communist studies* u doba Hladnog rata. Riječ je poglavito o Rusiji.⁹ Brojni američki i zapadnoeuropski kremljolozi znali su ruski jezik, povijest i politiku, pa su svoj interes za komunistički Sovjetski Savez jednostavno prenijeli na postkomunističku Rusiju. Stoga je shvatljivo što je Rusija najistraživanija zemlja u komparativnoj politici. Neke su zemlje, poput Poljske, imale stare i utjecajne intelektualne dijaspore u Sjedinjenim Državama i Zapadnoj Europi, te su njihovi pripadnici “uveli” svoje stare domovine u znanstvena istraživanja (Sušek, 2010).¹⁰ U transformacijskim

⁹ Ni transformacijska istraživanja nisu umakla fenomenu koji je Rokkan (1970: 49) nazvao *large-nation bias*, a Keman (2005: 199) “nacionalističkim biasom”. Rokkan misli na usredotočenost istraživača na velike nacije, a Keman na “gotovo isključivo fokusiranje na velike i bogate demokracije i prenaplašavanje konstitucionalnih obilježja”. Jahn (2005: 61) ističe da “usredotočenost na značajne zemlje neke regije, kao što je istraživanje Njemačke, Velike Britanije i Francuske kao važnih država Europske unije, može biti smisljena zbog političkih razloga, ali je manje instruktivna s metodoloških aspekata. Nema, naime, uporišta za to da najvažnije zemlje u nekoj regiji odražavaju i ukupnu varijancu zemalja u regiji s obzirom na analitičke kriterije”. *Large-nation bias* naglašeno obilježava suvremenu literaturu iz komparativne politike (Kasapović, 2005).

¹⁰ “Sociolozi iz Poljske”, piše Sušek (2010: 345), “bili su dobrodošli u Ameriku i nije im bio problem pronaći zajedničku osnovu sa svojim domaćinima. Bilo je duboko utemeljenih razloga za to. Ponajprije, neki od tih doma-

istraživanjima upadljivo su slabo zastupljene zemlje nastale raspadom Jugoslavije, uključujući i Hrvatsku, i to kako zbog prirodne tako i zbog neprirodne selekcijske pristranosti.¹¹

Prirodna pristranost proizišla je iz toga što istraživači nisu poznavali jezik, povijest, kulturu i politiku Hrvatske te su podatke o njoj crpili iz posrednih, često vrlo nepouzdanih i suspektnih izvora. Kad bi se ipak odlučili uvrstiti zemlju u svoj istraživački uzorak, spotaknuli bi se već na korektnom navođenju elementarnih činjenica, što je nerijetko uzrokovalo pogrešne zaključke o cijeloj regiji. Posrijedi nisu samo nevažni članci, nego poznate studije uglednih autora i izdavača koje su, sudeći prema izvodi- ma na koricama, dobile izvrsne recenzije. Kao primjere navodim: studiju o političkim strankama u Istočnoj Europi Paula Lewisa (2000) koji se nametnuo kao međunarodni ekspert za to područje; zbornik o vladama u istočnoeuropskim zemljama koji su uredili jedan od patrijarha europske komparativne

čina i sami su bili izbjeglice ili emigranti iz Srednje Europe – iz Austrije, Njemačke, Čehoslovačke – ili su rođeni u židovskim obiteljima u Istočnoj Europi. Drugo, u mnogim slučajevima njihova je filozofija bila logički empirizam, trend koji je vladao znanstvenim mišljenjem i u predratnom Beču i Lvovu i na sveučilištima u Kolumbiji i Varšavi 1950-ih. Treće, američki sociolozi podupirali su vrijednosti koje se u Sjedinjenim Državama nazivaju liberalnima, a u Europi socijaldemokratskima; poljski sociolozi, koji su većinom podržavali demokratski socijalizam, bili su ideološki bliski tome.”

¹¹ Iznimka je donekle Bosna i Hercegovina zbog dugoga i okrutnog rata koji se vodio u njoj, kao i zbog umnogome jedinstvena načina oblikovanja i primjene postkonfliktnog menadžmenta.

politike Jean Blondel i jedan od vodećih metodologa među europskim komparatistima Ferdinand Müller-Rommel (2001); utjecajni izbornik Matthewa S. Shugarta i Martina Wattenberga (2001) o kombiniranim izbornim sustavima; zbornik studija o postkomunističkoj politici u državama Srednje i Istočne Europe što su ga uredili poznati regionalni komparatisti Stephen White, Judy Batt i Paul Lewis (2003); studiju o transformacijskim procesima u Istočnoj Europi Padraica Kennyja (2007); studiju o komparativnim političkim režimima, koja ima udžbenički karakter, kanadskog politologa Alana Siaroffa (2009) itd. Činjenične pogreške u tim djelima same su po sebi nedopustive u ozbiljnim znanstvenim studijama. No ozbiljniji je problem što one vode k pogrešnim tipologizacijama (primjerice, izbornih sustava ili sustava vlasti u Istočnoj Europi) i pogrešnim teorijskim uopćavanjima (primjerice, u teorijama institucionalnog dizajna ili demokratske transformacije).¹²

Neprirodna selekcijska pristranost očituje se u hotimičnom izostavljanju Hrvatske na temelju, navodno opravdanih, istraživačkih postavki. Ilustrirat ću to na dva primjera.

U studiji o izbornim i stranačkim sustavima te političkom predstavništvu u Istočnoj Europi njemački politolog Guido Tiemann (2006: 36) konstruirao uzorak država na temelju triju kriterija: (a) stupnja demokratizacije pojedinih država izraženoga u indeksima Free-

dom Housea; (b) “kontinuirane i neprekinute izborne povijesti od početka procesa transformacije” i s njome povezana riješenog problema državnosti što jamči strukturirano političko natjecanje u sklopu nacionalnih država; (c) “odsutnosti izvanjskih šokova” koji ugrožavaju kontinuiran proces transformacije i izborne povijesti. Na temelju tih mjerila Tiemann iz uzorka isključuje sve države nastale raspadom Jugoslavije osim Slovenije, zato što je “građanski rat” kao izvanjski šok ugrozio kontinuiranu izbornu povijest. Isključuje, također, Moldavsku i Bjelorusiju zbog ugrožene državnosti u prvome i zaustavljene demokratske transformacije u drugom slučaju. Ako bismo se pridržavali samo formalnih kriterija, onda nema opravdanja da se iz uzorka isključi Makedonija koja nije bila upletena u “građanski rat” i imala je kontinuiranu izbornu povijest. Kontinuiranu izbornu povijest imale su i ostale države, osim Bosne i Hercegovine. Kad bi se strogo vodilo računa o stupnju demokratizacije od 1990. do 2003, razdoblja koje autor zahtijeva, onda u analizi ne bi bilo mjesta za Ukrajinu i Rusiju. Pravo obrazloženje te selekcijske pristranosti krije se u metodološkim problemima s kojima se autor suočio. Svoju je analizu, naime, zasnovao na istraživačkom dizajnu najslabijih slučajeva (*most similar cases design*), pa su u uzorak svrstane države koje su bile članice Sovjetskog Saveza (Rusija, Ukrajina, Estonija, Letonija, Litva) ili su bile pod sovjetskom dominacijom (Bugarska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka). Taj povijesno-politički i socijalno-kulturni kontekst služi kao “generator” varijabli koje opravdavaju primjenu dizajna najslabijih slučajeva. Nasuprot tome, države nastale raspadom Jugoslavije rano su (1948), a

¹² Spomenute greške podrobnije sam prikazala u: Kasapović (2011: 331-333). A na teorijske i metodološke greške i propuste vrlo poznatih komparatista koje su proizišle iz tretiranja postkomunističke Europe kao “empirijske pustinje” vrlo je otvoreno ukazao Bernhard (2000).

Albanija kasnije (1961), “ispale” iz tog konteksta i, posljedično, iz istraživačkog dizajna najbližijih slučajeva. Da je autor htio analizirati izborne i stranačke sustave te političko predstavništvo u cijeloj Istočnoj Europi, kao što sugerira naslov knjige, morao bi posegnuti za kombiniranom primjenom dizajna najbližijih i najrazličitijih slučajeva, a to je zahtjevnija metodološka zadaća. U tom bi slučaju morao posegnuti za spojenom metodom razlike (*method of difference*), na kojoj se temelji dizajn najbližijih slučajeva, i metodom slaganja (*method of agreement*), na kojoj se temelji dizajn najrazličitijih slučajeva, a koja je nastala upravo kao posljedica ograničenja dviju standardnih istraživačkih metoda i dizajna. Metodološki problemi proizlaze odatle što se može utvrditi da u istraživanim slučajevima postoji više od jednoga zajedničkog obilježja koje može biti uzrok istraživane pojave. Drugim riječima, ovisna varijabla može se objasniti pomoću više neovisnih varijabli koje izražavaju stalna i zajednička obilježja konteksta u kojemu se neka pojava istražuje. Upitno je stoga koja je neovisna varijabla pravi ili glavni uzrok istraživane pojave. Budući da nijedna konvencionalna metoda ne rješava taj problem, on se nastoji riješiti spajanjem dviju metoda. Tako se uzorak “pozitivnih slučajeva”, to jest slučajeva u kojima je utvrđeno postojanje određene pojave, dopunjava uvođenjem “negativnih slučajeva”, to jest slučajeva u kojima istraživana pojava nije utvrđena (Caramani, 2009: 50 i d.; v. i Caramani, 2010; Mahoney i Goertz, 2004). Ako su, primjerice, postsovjetske države Rusija, Ukrajina, Estonija, Letonija i Litva pozitivni slučajevi riješena problema državnosti, onda je Moldavska negativan slučaj u kojemu taj problem nije riješen. Mol-

davsku stoga treba uključiti, a ne isključiti iz istraživačkog uzorka upravo zato da bi se pouzdanije istražili pozitivni slučajevi. Ako su Rusija, Ukrajina, Estonija, Letonija i Litva dostigle zadovoljavajući stupanj demokratizacije, onda bi Bjelorusija, koja to nije uspjela i stoga čini “negativan slučaj”, trebala pridonijeti, a ne odmoći, objašnjenju istraživane pojave. Ne treba ni spominjati koliko je suspektno izostavljanje “egzogenih šokova” ili vanjskih varijabli u komparativnim istraživanjima.

Drugi primjer potječe iz regionalne komparatistike. Općenito se tiče problema konstrukcije regija kao analitičkih kategorija, a ilustriram ga na primjeru svrstavanja odnosno nesvrstavanja Hrvatske u Srednju Europu. Budući da ovo nije prigoda da se posebno ulazi u problem pojmovne i stvarne povijesti Srednje Europe, skraćeno ću rekonstruirati taj pojam na temelju dvadesetak relevantnih studija koje se time bave.¹³ Problem se općenito otvorio nakon disolucije Istočne Europe kao jedinstvene političke regije potkraj 20. stoljeća kojom su, prema mišljenju jednih, nastale dvije – Istočna i Srednja Europa, a prema mišljenju drugih tri nove ili obnovljene regije – Istočna, Srednja i Jugoistočna Europa (Kasapović, 2008a). Time je nastao i problem analitičke i prostorne taksonomije svih tih regija. Na osnovi uvida u spomenute povijesne, kulturološke i politološke studije, rekonstrui-

¹³ Izdvajam, kronološki poredane, sljedeće studije: Bibó, Huszár i Szücs (1995), Berend i Ránki (1996), Berglund i Aarebrot (1997), Krager (1997), Le Rider (1998), Ágh (1998), Berg-Schlosser i Mitchell (2000), Oberländer (2001), Johnson (2002), Segert (2002), Pittaway (2004), Wandycz (2004), Dukovski (2005), Bideleux i Jeffries (2007a).

rala sam sljedeća konstitutivna obilježja Srednje Europe.

- Međuprostornost: Srednja Europa zemljopisno se nalazi “na sredini” europskog kontinenta, između Zapadne i Istočne Europe. Ona je međuzemlje ili međuprostor – *Zwischen-europa* ili *in between Europe* – koji dijeli i spaja dva velika prostora što se protežu zapadno i istočno od nje.
- Nestalnost: Srednja Europa pokazala se kao dinamičan povijesno-politički pojam, a ne kao statičan prostorni koncept. Tijekom moderne povijesti pojavljivala se i iščezavala kao posebna regionalna cjelina. Osim toga mijenjale su se granice regije, a time i zemlje koje su se ubrajale u nju.
- Vjerski i kulturni identitet: zapadno kršćanstvo i Zapad primarna su točka kulturne orijentacije zemalja te regije. Taj se identitet počinje graditi od rane njemačke kristijanizacije prostora te podjele na istočno i zapadno kršćanstvo oko 1500. godine, kad se Srednja Europa konstituirala nasuprot “bizantskoj Europi”, a zapadno kršćanstvo postaje supstancijalno svojstvo naroda koji nastanjuju taj prostor. Kasnije se vjerski identitet suzuje na rimokatoličanstvo kao jedan oblik zapadnog kršćanstva, što Srednju Europu nije razlikovalo samo od pravoslavne Istočne, nego i od pretežno protestantske Zapadne Europe.
- Privredna poluperifernost: tijekom više stoljeća, a napose u dugome 19. stoljeću, Srednja Europa konstituirala se kao privredna poluperiferija, nerazvijenija od Zapadne i razvijenija od Istočne Europe.
- Višeetničnost prostora: sva su srednjovjekovna i novovjekovna carstva u Srednjoj Europi bila višeetnička.
- Oktroirane države: srednjoeuropske države nastale su kao izraz posebnih geopolitičkih i geostrateških računica velikih sila ili njihovom “milošću” nakon raspada Austro-Ugarske. Dok je u povijesnom pogledu Srednja Europa bila proizvod njemačke politike, u državno-političkom smislu bila je ponajprije izraz francuske politike i njezinih strateških interesa da “zauzda” i suzbije njemački utjecaj na tom području.
- Neliberalni politički poreci: s višeetničnošću srednjoeuropskih država obično se povezuje, odnosno izvodi se iz nje, priroda politike i političkih poredaka u njima. Riječ je uglavnom o autokratskim političkim režimima. Autoritarni politički poreci u mnogim državama krajem tridesetih godina poprimaju sve izraženija fašistička obilježja, a tijekom Drugoga svjetskog rata nastaju oktroirane fašističke države (Hrvatska, Slovačka) i polufašistički režimi u predratnim državama (Mađarska), dok su ostale zemlje ili njihovi znatni dijelovi bili okupirani i integrirani u njemački ili talijanski fašistički državni poredak (Češka, Poljska, Slovenija, dijelovi Hrvatske). Iz fašističkog oblika totalitarizma sve su zemlje Srednje Europe nakon svršetka rata prešle u komunistički.
- Politički mentalitet i politička kultura: svi srednjoeuropski narodi dijele pogranični mentalitet i odatle proistekao osjećaj narodne ugroženosti; kolektivni doživljaj i uvjerenje da je vlastiti narod imao mesijansku ulogu u obrani zapadnog kršćanstva, kulture i civilizacije uopće od navala Mongola, Tatara, Turaka i ostalih “Azijata”, to jest da je služio kao “predziđe kršćanstva”; kolektivni osjećaj napušte-

Tablica 1. Prostorna taksonomija Srednje ili Srednjoistočne Europe

Krager (1997)	Ágh (1998)	Le Rider (1998)	Rupnik (1999)	Whitehead (2003)	Segert (2002)	Johnson (2002)
Češka	Češka	Češka	Češka	Češka	Češka	Austrija
Mađarska	Hrvatska	Hrvatska	Estonija	Mađarska	Mađarska	Češka
Poljska	Mađarska	Mađarska	Letonija	Poljska	Poljska	Hrvatska
Slovačka	Poljska	Poljska	Litva	Slovačka	Slovačka	Mađarska
	Slovačka	Slovačka	Mađarska			Njemačka
	Slovenija	Slovenija	Poljska			Poljska
			Slovačka			Slovačka
			Slovenija			Slovenija
Wandycz (2004)	Pittaway (2004)	Bideleux i Jeffries (2007a)	Kirschbaum (2007)			
Češka	Češka	Češka	Albanija			
Mađarska	Mađarska	Mađarska	Bosna i			
Poljska	Poljska	Poljska	Hercegovina			
Slovačka	Slovačka	Slovačka	Bugarska			
	Slovenija	Slovenija	Crna Gora			
			Češka			
			Estonija			
			Hrvatska			
			Letonija			
			Litva			
			Mađarska			
			Makedonija			
			Poljska			
			Rumunjska			
			Slovačka			
			Slovenija			
			Srbija			

nosti te osjećaj da mu Zapadna Europa, za koju se stoljećima krvarilo, nije vratila dug; međusobne predrasude, nedostatak uzajamne solidarnosti te “ideologiju napuštanja” među narodima i državama same Srednje Europe u najtežim trenucima povijesti.

Na temelju te analitičke taksonomije načinjene su brojne i različite prostorne taksonomije koje su prikazane u tablici 1.

Regionalni redukcionisti smatraju da povijesna Srednja Europa ima egzem-

plarnu jezgru koju čine Poljska, Mađarska, Češka i Slovačka (Krager, 1997; Segert, 2002; Whitehead, 2003; Pittaway, 2004; Wandycz, 2004; Bideleux i Jeffries, 2007a). Oni su zapravo redukcionisti u dvostrukom smislu. Prvo, povijesnu Srednju Europu svode samo na jednu njezinu podregiju, Srednjoistočnu Europu, a isključuju iz nje zemlje Srednjozapadne Europe. Taj je postupak razumljiv zato što je nakon Drugoga svjetskog rata gotovo potpuno nestao pojam Srednjozapadne Europe. Države koje su povijesno činile tu podregiju, Njemačka i Austrija,

sebe više nisu doživljavale kao dio Srednje Europe. Tako je pojam Srednjoistočne Europe, ustvari, okupirao cijeli pojam Srednje Europe. Ta vrsta redukcionizma svojstvena je premoćnoj većini suvremenih europskih regionalista i nije ekskluzivno obilježje jednog pristupa. Mnogo je važnija druga vrsta redukcije, kojom se iz Srednje Europe isključuju zemlje koje su joj povijesno pripadale, najčešće Hrvatska, a rjeđe i Slovenija. Konvencionalni pristup vezuje pojam Srednje Europe za sve zemlje bivše Habsburške Monarhije, što znači da se u nju ubrajaju Poljska, Mađarska, Češka, Slovačka, Hrvatska i Slovenija (Ágh, 1998; Le Rider, 1998; Johnson, 2002). Konvencionalistima je poseban problem Austrija kao okosnica bivšega Habsburškog Carstva i Nijemci kao dominantan narod u njemu. Le Rider u srednjoeuropske narode jednoznačno ubraja i Nijemce, a Johnsonu je povijest Srednje Europe neshvatljiva bez Austrije i Njemačke koja je tu regiju povijesno stvorila te privredno, politički i kulturno oblikovala. Ekspanzioniste, začudo, ne opterećuje toliko problem Austrije i Njemačke koliko pitanje koje bi još zemlje istočne, sjeverne i zapadne Europe trebalo svrstati u Srednju Europu. U nju se tako katkad svrstavaju Estonija, Letonija i Litva (Danylow, 1998; Rupnik, 1999; Kirschbaum, 2007). Takav se postupak različito obrazlaže, a ponekad se predmnijeva da je razumljiv sam po sebi. Obično se poseže za povijesnim činjenicama prema kojima su njemački križari, misionari, kolonisti i trgovci rano prodrli na istočnu obalu Baltičkog mora te tri tamošnje zemlje uključili u sferu zapadnog kršćanstva. U povijesnom bi smislu najmanje prijeporno moglo biti svrstavanje Litve u povijesnu ili staru Srednju Europu, jer je velik dio povijesti bila dio Poljsko-Litavske Unije kao drža-

ve “dviju nacija” sa zajedničkim vladarom koji je nosio naslov poljskoga kralja i litavskog kneza te sa zajedničkim dvodomnim Sejmom. U 16. stoljeću, nakon dinastičkih ratova, i dio ondašnje Livonije, današnje Estonije i Letonije, ušao je u sastav Poljsko-Litavske Unije (Wandycz, 2004: 81-89). No u njezinu su sastavu bili i veliki dijelovi Ukrajine – Ukrajinci su bili treći narod po brojnosti u toj državi – i Bjelorusije, a svejedno gotovo nitko te zemlje danas ne ubraja u Srednju Europu jer se ne uklapaju u njezinu analitičku taksonomiju. Srednju Europu najviše su proširili Rose (1999: 51), koji smatra da ona obuhvaća čak i Švedsku i dijelove Italije, te Kirschbaum (2007: xxii), koji u nju svrstava sve bivše komunističke zemlje Istočne Europe, osim onih koje su nastale raspadom Sovjetskog Saveza. Ukratko, ekspanzionisti zastupaju neku varijantu “velike Srednje Europe” koja se proteže od Jadrana do Baltika ili od Jadrana do Crnog mora. No za to je razmatranje važnije što je mali broj regionalnih komparatista svrstao Hrvatsku u suvremenu Srednju Europu. Neki misle da joj je danas mjesto na Balkanu ili u Jugoistočnoj Europi (Rupnik, 1999; Bideleux i Jeffries, 2007a, 2007b), ili u pretežno nereflektiranoj Istočnoj Europi kao onome što je ostalo nakon što se od nje “odcijepila” Srednja Europa (Whitehead, 2003; Wandycz, 2004). Iz prethodne analitičke taksonomije očito je, međutim, da Hrvatska ima sva svojstva srednjoeuropskih zemalja: (1) prostorno se nalazi na međuzemlju između Istoka i Zapada; (2) granice su joj se u povijesti stalno i često mijenjale; (3) zapadno kršćanstvo, to jest katoličanstvo, presudno je određivalo obrasce i norme kulturnoga i društvenog života; (4) bila je dio europske privredne poluperiferije: ni razvijena kao zemlje zapadno od nje ni nerazvijena

kao zemlje istočno od nje; (5) karakterizirala ju je višetničnost – na njezinim su većinskim etničkim prostorima stoljećima, uz Hrvate, živjeli Srbi, Talijani, Mađari, Židovi i drugi – a bila je i tipična srednjoeuropska “nacija bez države”; (6) velik dio suvremene povijesti bila je dio “oktroiranih” južnoslavenskih država koje su umnogome bile izraz geopolitičkih interesa velikih sila; (7) svu svoju povijest do državnog osamostaljenja provela je u neliberalnim političkim porecima: od dinastijskih autokracija do fašističke i komunističke varijante totalitarizma; (8) dijeli sva tipična obilježja političkog mentaliteta i političke kulture srednjoeuropskih naroda: pogranični mentalitet s jako izraženim osjećajem nacionalne ugroženosti; mesijanski duh i sindrom “predziđa kršćanstva” u obrani zapadnog kršćanstva od pravoslavlja i islama; jak osjećaj, pa čak i “ideologiju” napuštenosti od Zapada, ali i bliskih srednjoeuropskih naroda u svim ključnim trenucima nacionalne povijesti; mnoštvo predrasuda i stereotipa o drugim srednjoeuropskim narodima, nekoć napose o Nijemcima i Mađarima.

Kako je onda moguće da većina regionalnih komparatista isključuje Hrvatsku iz Srednje Europe? Odgovor se krije upravo u neprirodnoj selekcijskoj pristranosti u proučavanju regije, koja je obično samo dio širih metodoloških problema studija Srednje Europe. Očituje se u precjenjivanju varijable članstva u Europskoj uniji kao kriterija za svrstavanje pojedinih država u tu regiju.¹⁴ Sto-

¹⁴ Plokhy (2011), primjerice, kritički interpretira činjenicu da se pripadnost Europskoj uniji sve više upotrebljava kao varijabla koja isključuje pripadnost Istočnoj Europi te se konstruira pojam “nove Istočne Europe” čiju jezgru čine Ukrajina, Bjelorusija i Moldavska.

ga su se u većini prostornih taksonomija Srednje Europe pojavljivale samo države koje su u respektivnom trenutku bile članice Unije: Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka i Slovenija.¹⁵ Članstvo u Europskoj uniji tipična je “vrijednosna varijabla” koja implicira da članice dijele neka zajednička pozitivna obilježja koja nečlanice nemaju ili ih još nisu razvile u zadovoljavajućoj mjeri. Bideleux i Jeffries (2007a: xiii) vide da je Hrvatska imala sva bitna obilježja koja su, prema njihovoj interpretaciji, konstituirala Srednju Europu – bila je dio Rimskog Carstva, zapadnog kršćanstva, Habsburške Monarhije, ali je participirala i u “autentičnim srednjoeuropskim zlima” poput protusemitizma, fašizma i drugih “mračnih ideologija”¹⁶ – no misle da to nije dovoljno jer ne dijeli vrijednosti Europske

¹⁵ Slovenija služi kao neka vrsta “kontrolnog slučaja” koji podupire postavku o neprirodnoj selekcijskoj pristranosti. Naime, najvažnija je razlika između Slovenije i Hrvatske u posljednjih desetak godina upravo to što je prva bila članica Europske unije, a druga nije.

¹⁶ Kad je riječ o srednjoeuropskim “mutnim ideologijama i mračnim zlima”, vrijedi spomenuti još jednu “epizodu” koju hrvatski politolozi nisu iskoristili da bi dali doprinos općem razumijevanju korijena i prirode političkog zločina. Riječ je o suđenju visokorangiranome ustaškom dužnosniku Andriji Artukoviću osamdesetih godina u Zagrebu. Prisjetimo se da je suđenje Eichmannu velika filozofkinja Hannah Arendt iskoristila da napiše nezaboravnu studiju *Eichmann u Jeruzalemu* tako što je danima sjedila u jeruzalemskoj sudnici i pratila proces. Nešto je slično kasnije pokušala učiniti književnica Slavenka Drakulić prateći suđenje u Den Haagu pojedincima koji su optuženi za ratne zločine u Bosni i Hercegovini te na temelju toga napisala esej “Oni ni mrava ne bi zgazili” (2005). No njezini, inače dragocjeni, uvidi i zapažanja ipak su literarne naravi.

unije poput vladavine prava i razvijeno-
ga civilnog društva. Wandycz demon-
strira neprirodnu selekcijsku pristranost
u obliku precjenjivanja varijable držav-
nosti, te na temelju nje u Srednjoistoč-
nu Europu svrstava Češku, Mađarsku,
Poljsku i Slovačku. Svjestan je pritom
da u najvećem dijelu povijesti Slovačka
nije postojala ni kao državni, ni kao po-
litički, ni kao upravni entitet, nego je bila
svedena na nekoliko sjevernih ugarskih
pokrajina u kojima su etnički Slovaci bili
većina stanovništva. Ipak misli da nije
prihvatljivo “ignorirati slovačke korijene
odbijajući rabiti ime Slovačka prije 20.
stoljeća” (2004: xi). Istodobno konstatira
da je Hrvatska tijekom znatna dijela svo-
je povijesti bila “poseban entitet” unutar
Ugarske, a ipak mu se čini prihvatljivim
ignorirati hrvatske korijene i ne rabiti
ime Hrvatska prije 20. stoljeća. On misli
da je “karakter veza” Hrvatske i Ugarske
“dvojbena” te da ga “stranci ne shvaćaju
uvijek, odnosno ne tumače ga ispravno”
(2004: v). Hrvatska je, osim toga, imala
viši stupanj državnosti unutar Jugoslavi-
je nego Slovačka unutar Čehoslovač-
ke. Naposljetku, Hrvatska je i formalno
postala samostalna država prije Slovač-
ke. Neovisno o interpretacijskoj nedo-
sljednosti u slučajevima Slovačke i Hr-
vatske, Wandycz općenito prenaplašava
važnost varijable državnosti. Naime, u
sva četiri primjera, unatoč nemalim raz-
likama među njima, posrijedi je bila ne-
kontinuirana i slaba državnost općenito,
a da se o modernoj državnosti odnosno
o modernim samostalnim nacionalnim
državama i ne govori. Druga je strana
precjenjivanja jednoga formalnog kri-
terija, kao što je članstvo u Europskoj
uniji,¹⁷ podcjenjivanje povijesno-poli-

tičkih i socijalno-kulturnih čimbeni-
ka “dugog trajanja”. Osim toga formal-
no članstvo u političkim, ekonomskim
i vojnim regionalnim organizacijama i
savezima kao glavni kriterij u definira-
nju neke regije tipično je za međunarod-
ne odnose kao granu političke znanosti,
a ne za zahtjevniju regionalnu kompara-
tistiku i komparativnu politiku općenito
(Binder, 1958: 418). Stoga većina studija
Srednje Europe, koje bi intencijski tre-
bale biti komparativne studije, to nije ni
prema teorijskome ni prema metodološ-
kom pristupu.

Želim naglasiti da pripadnost Hrvat-
ske Srednjoj Europi ne postavljam kao
vrijednosno pitanje, nego kao analitič-
ki problem. U razmatranju regionalnog
položaja Hrvatske općenito polazim od
postavke da se tijekom dvaju desetljeća
demokratske transformacije stara istoč-
noeuropska regija raspala na obnovljenu
Srednju Europu, obnovljenu Jugoistočnu
Europu ili Balkan te užu Istočnu Euro-
pu (Kasapović, 2008a). U tome regional-
nom prestrukturiranju Hrvatska se “vra-
tila” u Srednju Europu, ali je istodobno
ostala i u Jugoistočnoj Europi. Pripad-
nost Hrvatske Srednjoj Europi starija je
od njezine pripadnosti Jugoistočnoj Eu-
ropi: Hrvatska je ušla u balkansku regiju
tek preko Jugoslavije 1918. i ostala je u
njoj kao jedna od njezinih država sljed-
nica nakon prestanka postojanja SFR Ju-
goslavije 1992. (Dukovski, 2005: 14, II).

ni, među ostalim, i prostorna taksonomija
Srednje Europe. No još je važnije da će se za-
hvaljujući toj činjenici hrvatskim politolozi-
ma, kao i društvenim znanstvenicima uopće,
otvoriti mnogo šire mogućnosti za publicira-
nje vlastitih znanstvenih radova u inozem-
stvu, ponajprije u zbornicima koji obrađu
različite dimenzije politike država članica
Europske unije.

¹⁷ Ne bi me začudilo da se nakon ulaska Hr-
vatske u Europsku uniju uvelike promije-

Mnogi su povjesničari izlazak Hrvatske iz Srednje Europe nakon što je ušla u Jugoslaviju 1918. i zorno prikazali na zemljovidima (Johnson, 2002: 187). Primjerice, u Mazowerovoj *Povijesti Balkana* (2003) gotovo nema primjera iz povijesti Hrvatske prije 1918. Hrvatska je smještena na granicama ili periferijama obiju regija: ona je najistočnija i najjužnija zemlja Srednje Europe te najzapadnija i najsjevernija zemlja Jugoistočne Europe. Osim toga bila je i ostala i mediteranska zemlja. Pripadnost Hrvatske Srednjoj Europi ne smatram, dakle, ni ekskluzivnom ni vrijednosno isključivo pozitivnom činjenicom. Zanimaju me poglavito metodološki i s njima povezani teorijski problemi regionalne komparatistike i komparativne politike uopće. Sve što je izloženo ukazuje na to koliko je zahtjevno napisati teorijski i metodološki korektnu studiju o konstituciji i razvoju moderne nacionalne politike, koja pak nije potpuno shvatljiva ako se ne uzme u obzir utjecaj regionalnih okruženja. Stoga je proučavanje nacionalne i regionalne politike nerazdvojivo. A tko bi to mogao činiti bolje od hrvatskih političkih znanstvenika?

ZAKLJUČAK

U odgovoru na spomenuti Henselov (2010) članak u kojemu je iznio podatak da je Hrvatska “ekstreman slučaj”, to jest jedina postkomunistička država o kojoj nije objavljen nijedan članak u gotovo pet stotina radova koji su publicirani u četirima istaknutim časopisima iz komparativne politike od 1993. do 2006, ustvrdila sam da je taj nalaz zapanjujući, ali da nije neobjašnjiv. Zapanjujući je zato što je Hrvatska krajnje zanimljiv slučaj. Nije to periferna europska zemlja, nego država koja se nalazi na križištu triju velikih i važnih povijesnih

regija – Srednje i Jugoistočne Europe i Mediterana – te zemljopisno i povijesno sukonstituira svaku od njih. Nije to ni zemlja “dosadnoga” mirnog prijelaza iz autokracije u demokraciju, nego primjer nasilne i složene trostruke – političke, privredne i državne – tranzicije, te je utoliko vrlo izazovan istraživački slučaj. Unatoč tome malo se tko bavio njome. To sam objasnila dvama uzrocima. Prvi je uzrok upravo prikazana selekcijska pristranost u komparativnoj politici koja je osobito drastično pogodila Hrvatsku. Drugi uzrok treba tražiti u stanju komparativne politike i političke znanosti u Hrvatskoj uopće. Budući da sam o stanju i problemima političke znanosti u Hrvatskoj višekratno pisala (Kasapović, 2007, 2008b; Kasapović, Petković, Grdešić, 2010), usredotočila sam se na to da skiciram probleme komparativne politike. Prvi je problem proizišao iz formalnoga i stvarnog nepostojanja komparativne politike u dugom razdoblju razvoja institucionaliziranih *političkih znanosti* na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu od 1962. do 1990, ali i nakon toga. Fakultetom su dominirale dvije discipline – politička teorija odnosno politička filozofija i međunarodni politički odnosi – dok je nacionalna i pogotovo komparativna politika bila potpuno zastupljena. Schneider, Bochsler i Chiru (2013: 129) – koji su istraživali zastupljenost komparativne politike u vodećim politološkim časopisima, uključujući i *Političku misao*, u 11 postkomunističkih država od 1990. do 2009. – utvrdili su da je komparativna politika “imala marginalnu ulogu u glavnim časopisima za političku znanost u regiji”. Primjerice, Odsjek za komparativnu politiku na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu osnovan je tek 2004. Drugi je problem vezan za prvi, a očitovao se u snažnoj

redukciji teorijskih pristupa proučavanju politike i potpunoj marginalizaciji, gotovo bi se moglo govoriti o ignoriranju, proučavanja i razvoja metodologije istraživanja politike. Od potpune pustoši na području kvantitativnih empirijskih istraživanja hrvatsku političku znanost spasilo je longitudinalno empirijsko istraživanje izbora, stranaka i parlamenta u Hrvatskoj (Schneider, Bochsler i Chiru, 2013: 135). Zapostavljenost metodologije po prirodi je stvari najteže

pogodila razvoj komparativne politike. U međuvremenu su se stvari znatno promijenile. Vrijeme je da te promjene ubrzamo. No promjene će biti stvarne samo ako nalaze svojih istraživanja učinimo dostupnima svjetskoj politološkoj zajednici tako da ih objavljujemo u inozemnim časopisima i drugim publikacijama. Slikovito rečeno, krajnje je vrijeme da hrvatski politolozi napokon iziđu iz Lepušičeve i od Hrvatske učine normalan, a ne ekstreman slučaj.

LITERATURA

- Ágh, A. (1998) *The Politics of Central Europe*. London: Sage.
- Almond, G. A. i dr. (2004) *Comparative Politics Today. A World View*. New York: Pearson.
- Arendt, H. (1951) *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt Brace.
- Arendt, H. (2002) *Eichmann u Jeruzalemu*. Zagreb: Politička kultura.
- Berend, I., Ránky, G. (1996) *Evropska periferija i industrijalizacija 1780-1914*. Zagreb: Naprijed.
- Berg-Schlosser, Dirk (2009) *Vergleichende Politikwissenschaft in Deutschland – Themen, Konjunkturen, Tendenzen, internationale Einordnung*. *Politische Vierteljahresschrift* (50): 433-450.
- Berg-Schlosser, D., Mitchell, J. (ur.) (2000) *Conditions of Democracy in Europe, 1919-39. Systematic Case-Studies*. London: Macmillan Press.
- Berglund, S., Aarebrot, F. (1997) *The political history of Eastern Europe in the 20th century. The struggle between democracy and dictatorship*. Cheltenham i Lyme: Edward Elgar.
- Bernhard, M. (2000) *Institutional Choice after Communism: A Critique of Theory-building in an Empirical Wasteland*. *East European Politics and Societies* (14) 2: 316-347.
- Beyme, K. v. (2011) *The evolution of comparative politics*. u: D. Caramani, ur., *Comparative politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Bibó, I., Huszár, T., Szücs, J. (1995) *Regije evropske povijesti*. Zagreb: Naprijed.
- Bideleux, R., Jeffries, I. (2007a) *A History of Eastern Europe. Crisis and Change*. London i New York: Routledge.
- Bideleux, R., Jeffries, I. (2007b) *The Balkans. A Post-Communist History*. London i New York: Routledge.
- Binder, L. (1958) *The Middle East as a Subordinate International System*. *World Politics* (10) 3: 408-429.
- Blondel, J., Müller-Rommel, F. (ur.) (2001) *Cabinets in Eastern Europe*. London: Palgrave.

- Caramani, D. (2009) *Introduction to the Comparative Method with Boolean Algebra*. Los Angeles: Sage.
- Caramani, D. (2010) Of differences and similarities: is the explication of variation a limitation to (or of) comparative analysis? *European Political Science* (9) 1: 34-48.
- Collier, D., Mahoney, J. (1996) Insights and Pitfalls. Selection Bias in Qualitative Research. *World Politics* (49) 1: 56-91.
- Daalder, H. (1987) Countries in comparative European Politics. *European Journal of Political Research* (15) 3-21.
- Daalder, H. (ur.) (1997) *Comparative European Politics. The Story of a Profession*. London i New York: Pinter.
- Danylow, P. (1998) Osteuropäische Regionalstudien oder Orchideenfach? *Osteuropa* (48) 8-9: 773-783.
- Diamond, L. (1999) *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Diamond, L. (2008) *The Spirit of Democracy*. New York: Henry Holt Publ.
- Diamond, L., Linz, J. J., Lipset, S. M. (ur.) (1989) *Democracy in Developing Countries: Asia*. Boulder: Lynne Rienner Publ.
- Diamond, L., Linz, J. J., Lipset, S. M. (ur.) (1990) *Democracy in Developing Countries: Latin America*. Boulder: Lynne Rienner Publ.
- Drakulić, S. (2005) Oni ne bi ni mrava zgasili. *Sabrani eseji*. Zagreb: Profil.
- Dukovski, D. (2005) *Povijest Srednje i Južnoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Alinea, sv. I-II.
- Eisfeld, R., Pal, L. A. (ur.) (2010) *Political Science and Central-East Europe and the Impact of Politics: Factors of Divergency, Forces of Convergence*. Opladen i Farnington Hills: Barbara Budrich Verlag.
- Elster, J., Offe, C., Preuss, U. K. (1998) *Institutional Design in Post-Communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Feldman, A. (2007) *Povijesno gledano. Razgovori s povjesničarima*. Zagreb: Antibarbarus.
- Geddes, B. (1990) How the Cases You Choose Affect the Answer You Get: Selection Bias in Comparative Politics. U: J. Stimson, ur., *Political Analysis. An Annual Publication of the Methodology Section of the American Political Science Association*. Ann Arbor: University of Michigan Press, sv. 2, str. 131-150.
- Geddes, B. (2003) *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Hensell, S. (2010) Forschung mit begrenzter Fallauswahl? Die postsozialistischer Regionen in der Vergleichenden Politikwissenschaft. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* (4) 1: 157-168.
- Horowitz, D. L. (1990) Comparing Democratic Systems. *Journal of Democracy* (1) 4: 73-79.
- Horowitz, D. L. (1991) *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*. Berkeley: University of California Press.
- Horowitz, D. L. (1993) Democracy in Divided Societies. *Journal of Democracy* (4) 4: 18-23.
- Horowitz, D. L. (2000, 1985¹) *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.

- Horowitz, D. L. (2008) Conciliatory Institutions and Constitutional Processes in Post-Conflict States. *William and Mary Law Review* (49): 1212-1248.
- Jahn, D. (2005) Fälle, Fallstricke und die komparative Methode in der vergleichenden Politikwissenschaft. U: S. Kropp, M. Minkenberg, ur., *Vergleichen in der Politikwissenschaft*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, str. 55-75.
- Johnson, L. R. (2002) *Central Europe. Enemies, Neighbors, Friends*. New York: Oxford University Press.
- Kasapović, M. (2005) Suvremena komparativna politika: kako strukturirati znanje? *Anali Hrvatskog politološkog društva* (1) 1: 9-29.
- Kasapović, M. (ur.) (2007) *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Kasapović, M. (2008a) Regionalna komparatistika i Istočna Europa: kako se raspala Istočna Europa. *Anali Hrvatskog politološkog društva* (4) 4: 73-97.
- Kasapović, M. (2008b) Political Science in Croatia 1962-2007. *European Political Science* 7: 237-246.
- Kasapović, M. (2011) Selection Bias in der Vergleichenden Politikwissenschaft: der Fall Kroatien. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* (5) 4: 329-343.
- Kasapović, M., Petković, K., Grdešić, I. (2010). Political Science in Croatia: Dropping the Plural. U: R. Eisfeld, L. A. Pal. ur., *Political Science in Central-East Europe and the Impact of Politics: Factors of Diversity, Forces and Convergence*. Opladen i Famington Hills: Barbara Budrich Verlag, str. 89-102.
- Keman, H. (ur.) (2002) *Comparative Democratic Politics*. London: Sage.
- Keman, H. (2005) Comparing Across Political Systems: Towards Positive Theory Development. U: S. Kropp, M. Minkenberg, ur., *Vergleichen in der Politik-wissenschaft*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, str. 198-217.
- Kenney, P. (2007) *Breme slobode. Istočna Europa nakon 1989. godine*. Zagreb: Srednja Europa.
- Kirchheimer, O. (1981) *Von der Weimarer Republik zum Faschismus: Die Auflösung der demokratischen Rechtsordnung*. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Kirschbaum, S. J. (ur.) (2007) *Central European History and the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Krager, A. (1997) Ostmitteleuropa. Zur Entwicklung eines Raumbegriffs. *Der Bürger im Staat* (47) 3: 146-149.
- Landman, T. (2008) *Teme i metode komparativne politike*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- LaPalombara, J. (1989) *Democracy, Italian Style*. New Haven: Yale University Press.
- Le Rider, J. (ur.) (1998) *Mitteleuropa*. Zagreb: Barbat.
- Lees, Ch. (2006) We Are All Comparativists Now: Why and How Single-Country Scholarship Must Adapt and Incorporate the Comparative Politics Approach. *Comparative Political Studies* (39) 9: 1084-1108.
- Lehmbruch, G., Schmitter, Ph. C. (ur.) (1982) *Patterns of corporatist policy-making*. London: Sage.
- Lewis, P. G. (2000) *Political Parties in Post-Communist Europe*. London i New York: Routledge.

- Lijphart, A. (1968) *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.
- Lijphart, A. (1990, 1977¹) *Demokracija u pluralnim društvima*. Zagreb: Globus i Školska knjiga.
- Lijphart, A. (1984) *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-one Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, A. (1991) Constitutional Choice for New Democracies. *Journal of Democracy* (2) 1: 72-84.
- Lijphart, A. (1992) Democratization and Constitutional Choice in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland 1989-91. *Journal of Theoretical Politics* (4) 2: 207-223.
- Lijphart, A. (1994) Democracies: Form, Performance, and Constitutional Engineering. *European Journal of Political Research* (25) 1: 1-17.
- Lijphart, A. (1999) *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, A., Waisman, C. H. (ur.) (1996) *Institutional Design in New Democracies. Eastern Europe and Latin America*. Boulder: Westview Press.
- Linz, J. J. (1964) An Authoritarian Regime: Spain. U: E. Allardt, Y. Littunen, ur., *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. Helsinki: The Westermarck Society, str. 291-341.
- Linz, J. J. (1973) Opposition in and under an Authoritarian Regime: The Case of Spain. U: R. A. Dahl, ur., *Regimes and Oppositions*. New Haven: Yale University Press, str. 171-259.
- Linz, J. J. (1990a) The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy* (1) 1: 51-69.
- Linz, J. J. (1990b) The Virtues of Parliamentary Democracy. *Journal of Democracy* (1) 4: 84-91.
- Linz, J. J. (1994) Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? U: J. J. Linz, A. Valenzuela, A. ur., *The Failure of Presidential Democracy. Comparative Perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, str. 3-87.
- Linz, J. J. (2000) *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner.
- Linz, J. J., Stepan, A. (ur.) (1978) *The Breakdown of Democratic Regimes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Linz, J. J., Stepan, A. (1996) *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore i London: Johns Hopkins University Press.
- Linz, J. J., Valenzuela, A. (ur.) (1994) *The Failure of Presidential Democracy. Comparative Perspective*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Loewenstein, K. (1969) *Verfassungslehre*. Tübingen: J. C. B. Mohr Verlag.
- Lustick, I. S. (1996) History, Historiography, and Political Science: Multiple Historical Records and the Problem of Selection Bias. *American Political Science Review* (90) 3: 605-618.
- Mahoney, J., Goertz, G. (2004) The Possibility Principle: Choosing Negative Cases in Comparative Research. *American Political Science Review* (98) 4: 653-669.
- Mainwaring, S. (1993) Presidentialism, Multipartyism, and Democracy. The Difficult Combination. *Comparative Political Studies* (26) 2: 198-228.
- Mazower, M. (2003) *Balkan. Kratka povijest*. Zagreb: Srednja Europa.

- Munck, G. L., Snyder, R. (ur.) (2007) *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Neumann, F. (1992, 1957¹) *Demokratska i autoritarna država*. Zagreb: Naprijed.
- Newell, Jim (2011) Leaders of the profession: an interview with Juan Linz. *European Political Science*, 10: 69-72.
- O'Donnell, G. (1973) *Modernization and Bureaucratic Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Berkeley: University of California Press.
- O'Donnell, G., Schmitter, K., Whitehead, L. (ur.) (1986) *Transition from Authoritarian Rule*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Oberländer, E. (ur.) (2001) *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919-1944*. Paderborn: Schöningh.
- Offe, Claus (2004) *Tocqueville, Weber i Adorno u Americi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Pittaway, M. (2004) *Eastern Europe 1939-2000*. London: Arnold.
- Plokhly, Serhii (2011) The "New Eastern Europe". What to Do with the Histories of Ukraine, Belarus, and Moldova? *East European Politics and Societies* (25) 4: 763-769.
- Prpić, K. i dr. (2011) *Produktivnost znanstveno-nastavnog osoblja Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu u razdoblju od 1962. do 2010. godine*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja (interni dokument).
- Putnam R. D. (2003, 1993¹) *Kako demokraciju učiniti djelotvornom. Građanske tradicije u modernoj Italiji*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Putnam, R. D. (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* (6) 1: 65-78.
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R. D. (ur.) (2002) *Democracies in Flux. Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Riggs, F. W. (1997) Presidentialism versus Parliamentarism: Implications for Representativeness and Legitimacy. *International Political Science Review* (18) 3: 253-278.
- Rokkan, S. (1970) *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Process of Development*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rose, R. (1999) Another Great Transformation. *Journal of Democracy* (10) 1: 51-54.
- Rupnik, J. (1999) The Postcommunist Divide. *Journal of Democracy* (10) 1: 57-62.
- Sartori, G. (1966) European Political Parties: The Case of Polarised Pluralism. U: J. LaPalombara, M. Weiner, ur., *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, str. 137-176.
- Sartori, G. (1987) *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham: Chatham House.
- Sartori, G. (1990) A Typology of Party Systems. U: P. Mair, ur., *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press, str. 316-349.
- Sartori, G. (1994) *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. New York: New York University Press.
- Sartori, G. (1994a) Neither presidentialism nor parliamentarism: U: J. J. Linz, A. Valenzuela, ur., *The Failure of Pre-*

- sidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, str. 106-118.
- Sartori, G. (2002, 1976¹) *Stranke i stranački sustavi*. Zagreb: Politička kultura.
- Sartori, Đ. (2001) *Demokratija. Šta je to?* Podgorica: CID.
- Sartori, Đ. (2003) *Uporedni ustavni inženjering*. Beograd: Filip Višnjić (prijevod četvrtoga talijanskog izdanja s dodacima iz 1995, 1998. i 2000).
- Schmitter, Ph. C. (1974) Still the Century of Corporatism? *The Review of Politics* (36) 1: 85-131.
- Schmitter, Ph. C. (1989) Corporatism is Dead! Long Live Corporatism! *Government and Opposition* (24): 54-73.
- Schmitter, Ph. C., Lehmbruch, G. (ur.) (1979) *Trends Towards Corporatist Mediation*. London: Sage.
- Schneider, C. Q., Bochler, D., Chiru, M. (2013) Comparative politics in central and eastern Europe: mapping publications over the past 20 years. *European Political Science* (12): 127-145.
- Schöpflin, G. (2005) Central Europe: Defining a Thought-Style. *Central European Political Science Review* (6): 21-22; 28-33.
- Segert, D. (2002) *Die Grenzen Osteuropas. 1918, 1945, 1989 – Drei Versuche im Westen anzukommen*. Frankfurt na Majni: Campus.
- Shugart, M. S., Carey, J. M. (1992) *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, M. S., Wattenberg, P. M. (ur.) (2001) *Mixed-Member Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Siaroff, A. (2003) Comparative presidencies: The inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction. *European Journal of Political Research* (42): 287-312.
- Siaroff, A. (2009) *Comparing Political Regimes*. Toronto: Higher Education University of Toronto Press.
- Skocpol, Th. (1979) *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Söllner, A. (1990) Vom Staatsrecht zur "political science"? Die Emigration deutscher Wissenschaftler nach 1933, ihr Einfluß auf die Transformation einer Disziplin. *Politische Vierteljahresschrift* (31) 4: 627-654.
- Sontheimer, K. (ur.) (1968) *Israel – Politik, Gesellschaft, Wirtschaft*. München: Piper.
- Sprinzak, E., Diamond, L. (ur.) (1993) *Israeli Democracy Under Stress*. Boulder: Lynne Rienner Publ.
- Steiner, J. (1974, 1970¹) *Amicable Agreement versus Majority Rule. Conflict Resolution in Switzerland*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Steiner, K. (1972) *Politics in Austria*. Boston: Little and Brown.
- Stepan, A. (2001) *Arguing Comparative Politics*. New York: Oxford University Press.
- Stepan, A., Skach, C. (2001, 1993¹) *Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism*. U: A. Stepan, *Arguing Comparative Politics*. New York: Oxford University Press, str. 257-275.
- Sufek, A. (2010) "To America!" Polish Sociologists in the United States after 1956 and the Development of Empirical Sociology in Poland, *East European Politics and Societies* 23 (3): 327-352.

- Tiemann, G. (2006) *Wahlssysteme, Parteiensysteme und politische Repräsentation in Osteuropa*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Tocqueville, A. de (1995) *O demokraciji u Americi*. Zagreb: Informator i Fakultet političkih znanosti.
- Valenzuela, A. (1993) Latin America: Presidentialism in Crisis. *Journal of Democracy* (4) 4: 3-16.
- Wandycz, P. S. (2004) *Cijena slobode. Povijest Srednjoistočne Europe od srednjeg vijeka do danas*. Zagreb: Srednja Europa.
- White, S., Batt, J., Lewis, P. G. (ur.) (2003) *Developments in Central and Eastern European Politics*. London: Palgrave.
- Whitehead, L. (2003) *Democratization. Theory and Experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Wiarda, H. J. (2002) *New Directions in Comparative Politics*. Boulder: Westview Press.

Exiting Lepušićeva? Croatian Comparative Politics and Political Science a Quarter of a Century from the Beginning of Political Transition

SUMMARY The author deals with the state of comparative politics in Croatia, and the state of political science more generally, a quarter of a century after the beginning of political transformation. Selective bias in comparative research and underdevelopment of the discipline are diagnosed as the main causes of its unimpressive status in the international community of political scientists. The first part of the article discusses in more general terms the problem of selective bias as one of the most widespread, but also most dangerous mistakes in comparative research. Natural bias is reflected in the choice of only known and available cases, while unnatural bias involves choice only of the cases that confirm the starting hypotheses and exclude those that question or repudiate the hypotheses. In the second part, the author illustrates the selective bias in research of political transformation and regional comparative politics using Croatia as an example. The main cause of natural bias has to do with the fact that many comparativists are unfamiliar with the language, history and politics of the country. This is largely due to large-nation bias and reliance on selective historical data. Unnatural bias reflects methodological problems in designing research in comparative politics, most often in emphasizing one set of variables at the expense of another, which affects the results of research. In the concluding part, the article deals with the causes of underdevelopment of comparative politics in Croatia.

KEYWORDS comparative politics, Croatian politics, selective bias, Croatia